

28.1.2016

Dnro 2972/4/15

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Kristian Holman

VANGIN HENKILÖNKATSASTUS

1

KANTELU

A arvosteli eduskunnan oikeusasiamiehelle 20.6.2015 osoittamassaan kirjeessä Oulun vankilan menettelyä hänelle tehdyn henkilönkatsastuksen suorittamisessa. A kertoi, että toimenpide suoritettiin kolmen vartijan läsnä ollessa ja hänellä oli käsiraudat toimenpiteen suorittamisen ajan. Lisäksi A kertoi, ettei hän saanut vankilaan palattuaan säännöllistä lääkitystään. A arvosteli myös valvontahenkilöstön käyttäytymistä tapahtuman yhteydessä.

- - -

3

RATKAISU

3.1

Selvitysten sisältöä

Tapahtumista

Saatujen selvitysten mukaan A oli ollut vankilan ulkopuolella käräjäoikeuden istunnossa. Hänen palatessaan sieltä oli A:lle katsottu perustelluksi tehdä henkilönkatsastus mahdollisten vierasesineiden löytämiseksi kehon sisältä. Perusteena henkilökatsastukselle oli viranomais- ja vankilatiedot, joita tukivat A:n hermostunut käytös hänen saapuessaan vankilaan. A:lle ensin suoritettussa henkilöntarkastuksessa ei löytynyt mitään, eikä vankilalla ollut huumekoiraa töissä kyseisenä ajankohtana, joten asian varmistamisen katsottiin vaativan henkilönkatsastuksen suorittamista.

A sidottiin lähdetäessä kuljettamaan häntä henkilönkatsastukseen. Lisäksi hänet pidettiin sidottuna myös lääkärin suorittaessa henkilönkatsastusta. Selvityksen mukaan A:n sitomisesta ei ollut tehty laissa edellytettyä päätöstä. Selvityksissä ei ole esitetty yksilöityä syytä sitomiselle kuljetuksen ja henkilönkatsastuksen suorittamisen aikana, vaan asiassa on vedottu yleiseen toimintamalliin.

Selvityksen mukaan A:lle suoritettuna henkilönkatsastuksen aikana oli toimenpidehuoneessa ollut läsnä kolme saattovartijaa. Selvityksen mukaan vartijat olivat olleet sijoittuneena toiselle puolelle toimenpidehuonetta niin, etteivät he voineet nähdä varsinaista toimenpidettä yksityiskohtaisesti. Vartijat eivät osallistuneet mitenkään toimenpiteeseen, vaan lääkäri oli suorittanut henkilönkatsastuksen, johon kuului sisä- ja röntgentutkimukset.

A:n palattua henkilönkatsastuksen jälkeen vankilaan, hänet asutettiin käytännön syistä yhdeksi yöksi vastaanotto-osaston selliin. A ei ollut missään vaiheessa eristettynä tai asutettuna eristysselliin. Syynä hänen sijoittamiselleen oli se, että vankilan asuinosaatot olivat jo suljettuina ”yöasennossa” ja vankilassa oli käynnissä iltalääkkeenjako.

Oulun vankilan apulaisjohtaja B:n näkemyksen mukaan perusteet A:n henkilönkatsastuksen suorittamiseksi ovat olleet olemassa. A:lle suoritettu henkilönkatsastus on tehty lääkärin toimesta, eivätkä vartijat ole siihen millään tavalla osallistuneet. Saattovartijat ovat olleet toimenpidehuoneessa, mutta he ovat noudattaneet hienovaraisuutta sijoittumalla mahdollisimman etäälle tutkimusta suorittavasta lääkäristä ja A:sta.

3.2

Kannanotto

3.2.1

Henkilöntarkastus

Kantelun sisältöä

A kertoo, että hänet riisutettiin vankilassa kahdesti alasti ennen henkilönkatsastukseen toimittamista.

Oikeusohjeet

Tutkintavankeuslain 11 luvun 4 §:n mukaan tutkintavangille voidaan tehdä henkilöntarkastus, jos:

- 1) tutkintavankia epäillään 5 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettujen luvattomien esineiden tai aineiden hallussapidosta; tai
- 2) henkilöntarkastus on tarpeen karkaamisen ehkäisemiseksi, vankilan järjestystä tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi, epäillyn järjestysrikkomuksen tutkimiseksi, vankilaan saapumisen tai palaamisen johdosta taikka valvomattoman tapaamisen ja lapsen tapaamisen yhteydessä.

Henkilöntarkastus käsittää sen tutkimisen, mitä tutkintavangilla on vaatteissaan tai muutoin yllään. Henkilöntarkastus käsittää myös tutkintavangin suun tutkimisen.

Tutkintavankeuslain 11 luvun 9 §:n mukaan tutkintavangille tehtävästä henkilöntarkastuksesta, henkilönkatsastuksesta ja erityistarkastuksesta tulee pitää pöytäkirjaa.

Rikosseuraamuslaitoksen antaman henkilöntarkastusta koskevan ohjeen (1/004/2015) mukaan henkilöntarkastuksen suorittajan ja todistajan tulee olla samaa sukupuolta kuin tarkastettava vanki. Vangin ollessa vankilan ulkopuolella Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen välittömässä valvonnassa henkilöntarkastus saadaan kuitenkin suorittaa ilman todistajan läsnäoloa, jos asia ei siedä viivytystä. Henkilöntarkastus tehdään hienotunteisesti ja vangin yksityisyyttä kunnioittaen. Henkilöntarkastus suoritetaan tilassa, jossa ei ole muita vankeja läsnä samanaikaisesti ja vangit tarkastetaan yksitellen.

Arviointia

Henkilöntarkastus puuttuu vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Henkilöntarkastus käsittää sen tutkimisen, mitä vangilla on vaatteissaan tai muutoin yllään. Tässä yhteydessä vanki voidaan velvoittaa riisuuntumaan alasti.

Saadun selvityksen mukaan A:lle suoritetusta henkilöntarkastuksesta ei ole pidetty tutkintavankeuslain edellyttämää pöytäkirjaa. Koska henkilöntarkastuksesta ei ole laadittu pöytäkirjaa, myöskään henkilöntarkastuksen suorittamisen yhteydessä läsnä olleita henkilöitä ei ole kirjattu asianmukaisesti. Katson asiassa menetellyn tältä osin tutkintavankeuslain vastaisesti.

3.2.2

Sitominen

Kantelun sisältöä

A oli sidottu lähdettäessä kuljettamaan häntä lääkäriasemalle henkilönkatsastukseen. Lisäksi hän oli ollut sidottuna henkilönkatsastuksen suorittamisen ajan.

Oikeusohjeet

Perustuslain 7 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa kohdella hänen ihmisarvoaan loukkaavasti.

Tutkintavankeuslain 13 luvun 2 §:n mukaan tutkintavangin välitöntä toimintavapautta saadaan rajoittaa käsiraudat laittamalla, muovista sidettä käyttämällä tai muulla vastaavalla tavalla, jos se on välttämätöntä:

- 1) karkaamisen estämiseksi kuljetuksen aikana;
- 2) sellaisen väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi, jota ei saada estetyksi muilla tavoin ja josta saattaa aiheutua vaaraa vangin tai muun henkilön turvallisuudelle taikka huomattavaa vahinkoa omaisuudelle;
- 3) uhkaavan väkivallan torjumiseksi; tai
- 4) henkilönkatsastuksen turvaamiseksi.

Sitomista ei saa jatkaa pitempään kuin on välttämätöntä. Jos tutkintavanki sidotaan 1 momentin 2 kohdan nojalla, on mahdollisuuksien mukaan kuultava lääkäriä. Kun tutkintavanki on kuultavana tuomioistuimessa, sitominen on lopetettava, jollei puheenjohtaja erityisistä syistä toisin päättä. Sitominen on lopetettava myös, jos se on välttämätöntä lääketieteellisen toimenpiteen suorittamiseksi.

Tutkintavankeudesta annetun valtioneuvoston asetuksen 9 luvun 31 §:n mukaan tutkintavangin sitomisen peruste ja kesto on kirjattava.

Arviointia

Katson, että vangin sitomiseen tulisi turvautua ainoastaan silloin, kun se yksittäistapauksessa tehtävän riskiavion perusteella välttämätöntä. Sitomista ei tule käyttää, jos vangin osalta ei ole osoitettavissa esimerkiksi hänen käyttäytymiseensä perustuvaa karkaamisvaaraa tai väkivallan uhkaa.

Selvityksissä ei perustella A:n sitomista hänen kuljetuksensa ja henkilönkatsastuksen suorittamisen aikana mitenkään, vaan todetaan sitomisen kerrotuissa tilanteissa olevan yleisen käytännön mukaista. Mielestäni tällainen menettely ei miltei osin perustu kunkin vangin kohdalla tehtävään yksittäiseen riskianalyysiin ja on kaukana lain lähtökohdista ja sitomisen välttämättömyys- ja viimesijaisuusvaatimuksista samoin kuin kansainvälisistä suosituksista.

Todettakoon myös, että A on ollut ainoa kuljetettava henkilö ja kuljetuksella oli ollut mukana kolme vartijaa, joista kaksi on voinut hoitaa aktiivisesti vartiointitehtävää.

Henkilönkatsastuksen suorittamisen yhteydessä läsnä oli ollut kolme vartijaa. Käsittääkseni sitomista tällaisessa tilanteessa ei voida pitää ainakaan ilmeisen välttämättömänä. Vartiointilla voidaan mielestäni ehkäistä riski siitä, että vanki henkilönkatsastukseen kuljetettaessa pyrkisi hävittämään piilottamiaan kiellettyjä aineita. Lisäksi toimenpiteen jatkamisen perusteita ja mahdollisten lievempien keinojen riittävyyttä tulisi arvioida toimenpiteen kestäessä.

Arvioinnissa on merkitystä muun muassa valvontaa suorittavien henkilöiden määrällä. Edellä mainituista syistä katson menetellyn virheellisesti A:n sitomisessa kuljetuksen ja hänelle suoritettun henkilönkatsastuksen ajaksi.

Saadun selvityksen perusteella sitomisesta ei ole tutkintavankeudesta annetun valtioneuvoston asetuksen 9 luvun 31 §:n edellytetyjä kirjauksia. Asiassa on menetelty tältäkin osin virheellisesti.

Oulun vankilan apulaisjohtaja B on todennut selvityksessään, että vankilan päivystävä rikosseuraamusesimies on toiminut virheellisesti A:n sitomisen osalta, koska hän ei ole tehnyt tarvittavaa päätöstä asiasta ja vedonnut perusteena vakiintuneeseen käytäntöön. Oulun vankilan johto on useissa esimiesten koulutusilaisuuksissa kiinnittänyt huomiota vankien sitomiseen liittyviin seikkoihin ja korostanut yksilöllisten perusteiden kirjaamista päätöksiin. Koulutusmateriaali on jaettu henkilöstölle käyttöön. Vankilan esimiehillä on ollut tiedossa, ettei sitominen voi perustua vakiintuneeseen käytäntöön. Vankilan johto ei ole ollut tietoinen virkamiesten selvityksissään mainitsemasta vakiintuneesta käytännöstä. Asiaan on syytä edelleen kiinnittää huomiota. Esimiehille ja valvontahenkilöstölle tullaan laatimaan erillinen ohje henkilönkatsastuksen suorittamisesta ja sitomisesta.

3.2.3

Henkilönkatsastus

Kantelun sisältöä

A:n mukaan kolme vartijaa on ollut läsnä henkilönkatsastustoimenpiteen ajan samassa huoneessa A:n kanssa.

Oikeusohjeet

Tutkintavankeuslain 1 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan tutkintavankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen.

Tutkintavankeuslain 11 luvun 6 §:n mukaan tutkintavangille voidaan tehdä rikoksen selvittämiseksi henkilönkatsastus, jos tutkintavankia todennäköisin syin epäillään rikoksesta, josta säädetty ankaran rangaistus on enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta, tai huumausaineen käyttörikoksesta.

Henkilönkatsastus käsittää kehon tarkastamisen, näytteen ottamisen tai muun kehoon kohdistuvan tutkimuksen.

Lääketieteellistä asiantuntemusta vaativan toimenpiteen voi suorittaa ainoastaan lääkäri.

Arviointia

Vaikka henkilönkatsastuksen suorittamisessa ei ole lähtökohtaisesti kysymys terveydenhoidollisesta tilanteesta sen rikosprosessuaalisen luonteen johdosta, vastaa tilanne yksityisyyden suojan mahdollisimman pitkälle menevän kunnioittamisen osalta tällaisessakin tutkimuksessa terveydenhoidollista tilannetta. Suoritettaessa henkilönkatsastusta lääkäri ei ota kantaa vangin terveydentilaan tai hoitoon. Lääkäri tutkii ainoastaan, onko vangin ruumiinonkaloissa kiellettyjä aineita tai esineitä. Toimenpiteen perusteena on saada selvitystä epäilyistä rikoksesta.

Terveystieteiden osalta oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa on pidetty lähtökohdaksi, että myös vangilla on oikeus saada hoitoa ilman, että hoitotilanteessa on läsnä ulkopuolisia. Vartijaa on pidettävä hoitotilanteessa ulkopuolisena siitä huolimatta, että hänellä on salassapitovelvollisuus. Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa katsotaan vakiintuneesti, että vartijan läsnäolo hoitotilanteessa tulee kysymykseen ainoastaan poikkeustapauksessa silloin kun vartiointitehtävää ei voida muutoin asianmukaisesti hoitaa. Tällaisena poikkeustapauksena voidaan pitää esimerkiksi tilannetta, jossa lääkäri pyytää vartijaa olemaan läsnä tai jos hoitohenkilökunnan turvallisuus on muuten vaarassa. Myös silloin, kun on olemassa perusteltu epäily siitä, että vanki aikoo karata, voidaan vartijan läsnäolo hoitotilanteessa pitää perusteltuna edellyttäen, ettei karkaamisen vaaraa voida muulla tavalla poistaa. Jos yksityisyyden suojan loukkausta ei voida kokonaan välttää, tulee hoitotilanne pyrkiä järjestämään niin, että loukkaus jää mahdollisimman vähäiseksi.

Huolimatta siitä, että henkilönkatsastuksessa asian rikosoikeudelliseen selvittämisen turvaamisen liittyvät tekijät sinänsä puoltaisivatkin vartijoiden läsnäoloa tutkimuksen aikana, vangin yksityisyyden kunnioittamisen puolesta puhuvat seikat edellyttävät tapauskohtaista harkintaa sekä toimenpiteen suorittavan lääkärin kanssa käytävää keskustelua heidän sijoittumisestaan huoneessa siten, että vangin yksityisyydensuojaan puututaan mahdollisimman vähän ja asiassa noudatetaan hienotunteisuutta.

Rikosseuraamuslaitoksen lausunnossa on todettu, että joissain tilanteissa yksityisyyden suojaa loukataan vähemmän siten, että näköyhteys poistetaan. Tällöin vangin ja vartijoiden välissä voisi mahdollisuuksien mukaan olla näköesteinä esimerkiksi verho tai sermi. Olen samaa mieltä Rikosseuraamuslaitoksen esittämän näkemyksen kanssa. Lääkärin tehdessä henkilönkatsastuksen toimenpiteen suorittamiselle ei edellytetä todistajaa. Jo tämä seikka puhuu sen puolesta, että toimenpide on lähtökohtaisesti ajateltu suorittavaksi yksin. Toisaalta on myös huomattava, että lääkärin toimenkuvaan ei kuulu tutkittavan vartioiminen, eikä hän aina myöskään kykene siihen.

Nyt puheena olevassa tapauksessa ei ole tuotu esille syitä, mitkä olisivat puoltaneet vartijoiden läsnäoloa samassa huoneessa A:lle henkilönkatsastusta suoritettaessa. Asiassa jää jossain määrin kysymyksenalaiseksi, olisiko vartiointi henkilönkatsastuksen aikana ollut hoidettavissa muulla tavoin yksityisyyttä vähemmän loukkaavalla tavalla kuin olemalla A:n kanssa samassa huoneessa hänelle suoritettuna henkilönkatsastuksen ajan. Koska A oli sidottuna toimenpidettä suoritettaessa, ei mielestäni riski hänen karkaamisestaan tai asian selvittämisen vaikeuttamisesta esimerkiksi pyrkimällä hävittämään tutkimuslöydöksiä vaikuta kovin merkittävältä eikä niihin ole selvityksissä vedottukaan. Sinänsä vartijoiden kerrotaan pyrkineen noudattamaan hienotunteisuutta sijoittumisellaan tutkimushuoneessa. A on kantelussaan asiasta kuitenkin eri mieltä. On selvää, että ruumiilliseen koskemattomuuteen vahvasti puuttuva tutkimus on ollut vähintäänkin epämielinen. Pidän myös ymmärrettävänä, että A on voinut kokea tutkimuksen nöyryyttäväksi ja loukkaavaksikin, jota vartijoiden läsnäolo on epäilemättä lisännyt. Käsitykseni mukaan käsillä olevassa tapauksessa toimenpiteelle on selvityksen perusteella ollut olemassa lainmukaiset edellytykset.

Ottaen huomioon toimenpiteen perusteen (rikosepäilyn selvittäminen), ei vartijoiden läsnäoloa A:lle suoritettuna tutkimuksen aikana ole käsitykseni mukaan pidettävä suoranaisesti lainvastaisena. Kiinnitän kuitenkin Oulun vankilan huomiota siihen, että ainoastaan perusteltu yksittäistapauksittainen, konkreettinen turvallisuusuhka tai rikoksen selvittämisen puolesta puhuva syy voisi mielestäni oikeuttaa vartiointihenkilöstön läsnäolon lääkärin tekemän henkilönkatsastuksen aikana. Tällaista syytä ei ole selvityksissä tuotu esiin.

3.2.4

Muut kantelussa esitetyt väitteet

Selvityksissä on kiistetty vankivastaanotolla esitetyt väitteet vankilan henkilökunnan epäasiallisesta käytöksestä tarkastusten yhteydessä. Asiaan ei ole tältä osin saatavissa sellaista riidatonta selvitystä. Käytettävissäni olevan aineiston valossa esille ei ole tullut seikkoja, jotka edellyttäisivät erillisiä toimenpiteitä vartijoiden käytöksen osalta.

Siltä osin kuin A kertoi röntgentutkimuksen suorittamisesta ilman hänen kivistensä suojaamista lyijylevyllä, totean, että tämän tyyppisen hoidon sisältöä koskevan väitteen selvittäminen olisi tarkoituksenmukaisinta aluehallintovirastoin toimesta. Aluehallintovirastolla on tarvittava lääketieteellinen asiantuntemus tällaisen asian arvioimiseen. A voi halutessaan olla yhteydessä aluehallintovirastoon.

Oulun vankilan osastonhoitajalta saadun selvityksen mukaan A:lle jaettiin hänen kärjäoikeusmatkansa ajaksi matkalääkkeet asianmukaisesti. Lisäksi osastonhoitaja toteaa, että hoitajat ovat toimineet ohjeiden mukaisesti. Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikön johtava ylilääkäri toteaa lausunnossaan, että sairauskertomusmerkinnät varmentavat osastonhoitajan antaman vastauksen.

4

YHTEENVETO JA TOIMENPITEET

Kokonaisuutena asiaa arvioiden katson, että Oulun vankilan menettely kantelunalaisessa tapahtumassa ei ole täyttänyt epäillyn rikoksen selvittämiseksi asetettuja vaatimuksia. Tapaus osoittaa välinpitämättömyyden suhtautumista henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttuvien toimenpiteiden menettelyllisiin vaatimuksiin, olkoonkin, että toimenpiteille oli selvitysten perusteella sinällään olemassa perusteet. Kantelussa kerrottu tapahtuma osoittaa myös sen, miten keskeinen merkitys asioiden ja niiden käsittelyn eri vaiheiden asianmukaisella kirjaamisella on, ei ainoastaan asianosaisen vaan myös viranomaisen itsensä samoin kuin valvontaviranomaisten kannalta. Asianosaisen ja viranomaisten kannalta asianmukainen kirjaaminen mahdollistaa asian käsittelyn vaiheiden seuraamisen. Yksittäisen virkamiehen kannalta kyse on samalla myös hänen omasta oikeusturvastaan siinä vaiheessa, kun asioita joudutaan jälkikäteen selvittämään.

Saatan edellä kohdissa 3.2.1–3 esittämäni moittivat käsitykseni tapahtuneen menettelyn lainvastaisuudesta Oulun vankilan tietoon ja samalla kiinnitän vankilan johdon huomiota sen varmistamiseen, että vankilan henkilökunta on tietoinen henkilön koskemattomuuteen puuttuvien säännösten asettamista vaatimuksista ja että säännöksiä myös noudatetaan.

Tässä tarkoituksessani lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni Oulun vankilan johtajalle sekä edelleen vankilan henkilökunnan tietoon saatettavaksi.

Lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni myös rikosseuraamuslaitokselle.

Muihin toimenpiteisiin kantelu ei anna aihetta.